№ 6. փետրվարի 15. 1873 փետրվարի 15. № 6

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԻ ԳԻՆԸ՝

Տարեկան գինն է 5 ռուբլի (փոստի ծախսով)։ Օտարաքաղաքացի բաժանորդները պիտի դիմեն այս հասցէով. Въ Тифлисъ. Въ Редакцію Армянской Газеты „Мшакъ“.

Թիֆլիսում կարելի է ստորագրվիլ խմբագրատան մէջ ([illegible] տուն) և պ. Տատուրեանցի խանութում։

ՄՇԱԿ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ՝

Մանրատառ յայտարարութիւն տպել տալը պիտի վճարէ 10 հատորակ տառի համար 1 կոպէկ արծաթ։ Յայտարարութիւններ տպվում են հայերէն, ռուսերէն, վրացերէն, ֆրանսերէն, գերմաներէն և թուրքերէն։

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Արվեստագործական ուսումնարան Թիֆլիսում.— Ներքին տեսութիւն. Տարրական ուսումնարանի նախագիծը (վերջ). Գիւղատնտեսական ընկերութեան փետրվար 6-ի նիստը. Մեղու Հայաստանի. Նամակ Գանձակից. Արտաքին տեսութիւն. Նամակ Ցիւրիխից. Արտաքին լուրեր.—Խառն լուրեր.—Առեւտրական.— Յայտարարութիւններ.— Ֆէլիէտօն.

ԹԻՖԼԻՍԻ ԱՐՎԵՍՏԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆ

Քանի մի ժամանակից մենք լսում ենք Թիֆլիսի մէջ խօսակցութիւններ արվեստագործական ուսումնարանի հիմնելու մասին, լսում ենք, որ քաղաքային վարչութիւնը յանձնել է կովկասեան տեխնիկային ընկերութեանը այդ ուսումնարանին վերաբերեալ պրօեկտը մշակելու, մեզ լուր է հասնում որ մշակված պրօեկտը արդէն ներկայացրած է քաղաքային վարչութեանը և այդ վերջինը նշանակել է իր միջից ընտրած քանի մի անձանց յիշեալ պրօեկտը քննելու համար, լսում ենք որ ուսումնարանի գլխաւոր նիւթական աղբիւրը պիտի լինի քաղաքային գումարից 10 հազար ռուբլի տարեկան օժանդակութիւնը, լսում ենք որ քաղաքային արվեստագործական ուսումնարանը, տեխնիկային ընկերութեան կարծիքով պիտի ուսուցչական կողմից ենթարկվի կովկասեան հոգաբարձութեանը, ուսուցիչներին տալու ուղղութեան կողմից պիտի ենթարկվի տեխնիկային ընկերութեան հսկողութեանը, իսկ տնտեսական մասը միայն յանձնվելու է քաղաքին։ Լսում ենք, որ ուսումնարանի մէջ գիշերօթիկ, կիսագիշերօթիկ և երթեւեկ աշակերտներ պիտի լինեն, որ տեսուչը առաջարկվում է տեխնիկային ընկերութենից, որ տեղական (հայ, վրաց և թուրքաց) լեզուները չը պիտի սովորեցնեն մեր հայ, վրաց ու թուրք երեխաներին, որ ուսումնարանի մանկավարժական խորհուրդը կազմված կը լինի տեսչից (տեխնիկային ընկերութենից նշանակված), ուսուցիչներից (տեսչից նշանակվող), մի անդամից տեխնիկային ընկերութիւնից նշանակված և միայն մի ներկայացուցիչ անդամից քաղաքային վարչութեան կողմից։ Նմանապէս լսում ենք որ տեխնիկային ընկերութեան մշակված պրօգրամը խօսելով կրօնագիտութեան ուսուցչի մասին, հարկաւոր է համարում նկատել, որ ուսումնարանի նիւթական միջոցները սուղ լինելով, կրօնագիտութիւնը բոլոր քրիստոնէական դաւանութիւնների երեխաների համար պիտի նոյնը լինի և աւանդվի ուղղափառ ուսուցչից, իսկ նոյն նիւթական միջոցների պակասութեան պատճառով, մահմետական կրօնագիտութիւնը բոլորովին չը պիտի լինի ուսումնարանում։

Մի երեւոյթի գլխաւոր, խոշոր կողմերը միշտ աւելի հեշտութեամբ են անցնում հասարակութեան շրջանը քան թէ նրա մանրամասները։

Այդքան ենք լսում մենք հիմնվող ուսումնարանին վերաբերեալ պրօեկտի գլխաւոր կողմերի մասին, իսկ նրա մանրամասները աւելի էլ անյայտ են մեզ, ու աւելի անորոշ ձեւով են հասնում մեզ...

Մենք մի բան չենք կարող հասկանալ՝ ինչո՞ւ այդպիսի օգտաւէտ և մեզ ամենքիս թանգագին գործը, ինչո՞ւ քաղաքի գումարներով արվեստագործական ուսումնարանի հիմնելը, որ պիտի ջանայ յայտնի մասնագիտական հմտութիւններ մտցնել մեր քաղաքի և երկրի արվեստաւոր դասի մէջ, որի վիճակի հետ մենք ամենքս կապված ենք ընդհանուր օգուտներով, ինչի մի գործի պրօեկտը, որ մեր բոլոր հասարակութեան համար վերին աստիճանի հետաքրքիր է,— մեր քաղաքային վարչութիւնը գաղտնի է պահում և չէ առաջարկում տեղական ռուս, հայոց և վրաց օրագրութեան հրապարակական քննութեանը։

Չը պիտի մոռանանք, որ այդ տեսակ հիմնարկութիւնը առաջին լինելով մեր երկրում, մենք պիտի շատ մեծ զգուշութեամբ փարվենք երկրիս նահապետական արվեստներին այդ նոր, գիտնական զարկ, ժամանակակից ընթացք տալու ժամանակ։

Հիմաւոր, երկրի արվեստներին, մեր պահանջներին ու տնտեսական-հասարակական կեանքին յարմար կերպով մշակված նախագիծը կարող է վերանորոգել ոչ թէ միայն մեր երկրի արվեստները, այլ նոր կերպարանք տալ երկրիս ամբողջ տնտեսական կեանքին։ Ընդհակառակն միակողմանի կերպով քննված արվեստագործական ուսումնարանին վերաբերեալ նախագիծը, որ չէ հիմնվում ժողովրդի դրական պահանջների վերա, որ իր տեղեկութիւնները ուսումնարանին տալու ուղղութեան վերա չէ քաղում ոչ հասարակական կարծիքից, ոչ երկրի ազգագրական, տնտեսական, արվեստագործական, վերջապէս և պատմական պայմաններից,—կարող է վնասել երկրիս արվեստագործական և տնտեսական տարրին, անհամապատասխան ուղղութիւն տալով տեղական արվեստներին։

Ուստի մեր երկրի տնտեսական ապագայ վիճակի համար այդ ծանր և փափուկ խնդիրը հասարակութեան սեփականութիւն համարելով, չենք կարող չը յայտնել մեր ցանկութիւնը, որ նա քննվէր որքան կարելի է բազմակողմանի կերպով, մինչև որ գաղափարը դեռ ևս հիմնարկութեան ձև ստացած չէ, այլ միայն կերպարանաւորվում է այս կամ այն մասնաւոր վարչութեան կամ մասնաւոր անձի պրօեկտի մէջ։

Ցաւ ունենք սրտի, որ Թիֆլիսի քաղաքային վարչութիւնը, որին յանձնված են հասարակութեան գումարները յիշեալ հիմնարկութիւնը գլուխ բերելու համար, չի ջանայ ծանօթացնել մեր հասարակական կարծիքը հիմնվող արվեստական ուսումնարանին վերաբերեալ մշակվող պրօեկտների հետ։

Այդ քայլը քարոզէ ունենալ և այն օգուտը, որ բացի ընդհանուր գործի համար հասարակական կարծիքից բարոյապէս չափվելուց, քաղաքային վարչութիւնը կարող էր փարատել հիմնվող ուսումնարանի մասին մի քանի (գուցէ անհիմն) լուրեր, որք այժմ ամենայն դիւրամբ շրջում են հասարակութեան այս և այլ շրջանների մէջ։

Ունենք հաստատ աղբիւրներ չունենալով քաղաքային վարչութեան գլխաւորութիւնների վերա մտադրած արվեստագործական ուսումնարանին տալու կազմակերպութեան մասին, ծիշդ տեղեկութիւն չունենալով տեխնիկային ընկերութենից ներկայացրած պրօեկտի բովանդակութեան մասին,— մեզ մնում է մեր լրագրի հետեւեալ համարներում առաջարկել ընթերցողին մի կողմից եւրոպական սորա նման ուսումնարանների դրութեան կարճ տեսութիւնը և միւս կողմից յայտնել մեր կարծիքը, թէ ինչ պիտի լինի արվեստագործական ուսումնարանը մեզանում։

ՖԷԼԻԷՏՕՆ

Նոր ֆէլիէտօնիստ.—«Մեղու Հայաստանի» լրագիր և Գերմանիա.—Թիֆլիսի կեանքը.—Մեծ-պասը.—Պարկները.—Թատրօնը.—Ռուս ներկայացումներ, և պ. Նաղլէր.—Պ. Նաղլէրը կամենումէ հայոց պատմութեան վարժապետ դառնալ.—Կանկան.—Հաշտարար դատաւորին դանդատ.—Պ. Սունդուկեանցի «Օսկան Պետրովիչը» իմ նոր վօդէվիլը.—Դրամապանները Թիֆլիսեցիներին «Մեղուի» դէմ պաշտպանելու համար.—«Մշակի» թշնամիներ և բարեկամներ.—Նամակ Խմբագրին.—Նապոլէօնի մահվան լուրը սուտ յայտնվեցաւ.

Սովորութիւն կայ, որ նոր ֆէլիէտօնիստը պիտի անպատճառ իրան ներկայացնէ պատուելի հասարակութեանը,—բայց ես աւելորդ եմ համարում այդ ամեն տեղ ընդունված քաղաքավարութիւնը, որովհետև կամենում եմ անյայտ մնալ մեր ընթերցող հայ-հասարակութեանը.

Այսքան իմացէք միայն իմ սիրելի ընթերցող՝ ես Ասիացի եմ, Ասիայում ծնվել եմ և մեծացել, բարձր ուսում ստացած չեմ, ոչ Պետերբուրգի համալսարանից դիպլօմ եմ ընդունել, ոչ Գերմանական մի համալսարանում փողով դիպլօմ եմ առել,—սարսափելի խղճութիւն, որ Թիֆլիսի „Մեղու Հայաստանի“ լրագրի խօսքերին հաւատալով, ամեն օր կատարվում է կրթված Գերմանիայում. Չը գիտեմ, որքան ուղիղ են այդ խօսքերը, բայց անկարելի է, որ „Մեղու Հայաստանի“ լրագիրը սխալվէր, որովհետև իր տեղեկութիւնները Գերմանիայի վրա, նա քաղում է ռուս Терскія Вѣдомости լրագրից. Ուրեմն ինձ մնում է անպայման հաւատ ընծայել „Մեղու Հայաստանի“ խօսքերին, որովհետև առիթ չունենալով կարդալ Терскія Вѣдомости լրագիրը, ես չեմ էլ կարող ճշգրիտութեամբ ծանօթանալ Գերմանիայի ամբողջ հասարակական կազմակերպութեան հետ...

Մի եւրոպական երկրի հասարակական կեանքի վերաբերութեամբ „Մեղու Հայաստանի“ լրագրի պէս խղճմտաբար և խոր ծանօթութիւնը չունենալով,—կրկնում եմ, որ ես մի հասարակ, անուս Ասիացի եմ, ու կարող եմ միայն այն բաների վրա խօսել, որ իմ չորս կողմն եմ տեսնում, մի և նոյն ժամանակ անաղնիւ համարելով, առ հասարակ, խօսել այն բաների վրա, որոնց մասին ոչինչ տեղեկութիւն չունեմ.

—

Հարցրէք ինձ, օրինակ, մեր Թիֆլիսի կեանքից,—այնքան գիտեմ, որ կարող եմ մեր քաղաքի բոլոր գաղտնիքները մի առ մի ձեզ պատմել.

Գիտեմ, օրինակ, որ մեծ-պասը մօտենալով, Թիֆլիսի բնակիչները շտապում են մնացած վերջին չարաթներում վայելել այն ամենը, որ մեծ-պասին արգելված կը լինի... և գլխաւորապէս երկու բան՝ թատրօն գնալը և պսակվելը.

—

Ով որ միջոց չունի պսակվելու, բաւականանում է թատրօնով.

Ուրեմն գնացի թատրոն (չեմ յիշում որ օրն էր). Ներկայացնումէին Ռուսերէն լեզվով Царская Невѣста պատմական դրաման, Իվան Գրօզնի թագաւորի ժամանակից. Մի կողմից ինձ անհասկանալի էր՝ թէ ինչի պ. Նաղլէրը (ռուս թատրօնի կառավարիչը) այնպիսի պիէսաներ է առաջարկում տեղական հասարակութեանը, որոնցից մի կրթողական ազդեցութիւն սպասելու համար, հարկաւոր է մեր քաղաքացիներին ու նրանց ընթանիքներին նախ և առաջ քիչ շատ ծանօթ լինել ռուս պատմութեան հետ,—իսկ միւս կողմից, մտածելով, որ պ. Նաղլէրը իր ներկայացումներից շատ չնչին արդիւնք է ստանում, ես հասկացայ, թէ նորա առանձին համակրութիւնը դէպի պատմական պիէսաները այլ ինչ չէ, եթէ ոչ մի միջոց պատմարանութեան մէջ անուն վաստակելու, որ եթէ թատրօնի արդիւնքը բոլորովին կորչի, նա կարողանայ իր համար պատմութեան վարժապետի տեղը ճարել... Ես կարծում եմ, որ իր երախտիքը դէպի հայոց թատրօնը ցոյց տալու համար, որից, ինչպէս պատմում են, նա առանձին փողի է սպասել,—քաղաքավարութիւն կը պահանջէր, որ պ. Նաղլէրը փոքր ինչ ուսումնասիրէր և հայոց պատմութիւնը, մանաւանդ որ այդ առարկայի վարժապետի պաշտօնը նրան նիւթական օգուտ կը բերէր, աչքի առաջն ունենալով հայոց պատմութեան ուսուցիչների քանի մի տարվայ երաշտութիւնը Թիֆլիսում. (Հարցրէք մեր ուսումնարանների տեսուչներից).

—

Քանի մի ժամանակից մեր քաղաքական թատրօնի իւրաքանչիւր ներկայացման վերջը կատարվումէ բեմի վրա ամենաանվայել կանկան անունված պարը. Պ. Նաղլէրը, որ ինչպէս պատմումէ „Кавказъ“ լրագիրը, մի հանդիսականին վիրաւորելու պատճառով դատապարտվեցաւ հաշտարար դատաւորից քանի մի օրվայ բանդարկութեան,—չը գիտէ երևի, որ նրան սպառնում է շուտով մի ուրիշ, աւելի ծանր դանդատ, այս անգամ Թիֆլիսի միացած հայ-ընտանիքների կողմից՝ հայ-ընտանիքները կամենում են դանդատել հաշտարար դատաւորի մօտ, որ պ. Նաղլէրից մտցրած կանկանը քաղաքային բեմի վրա, կարող է գայթակղութեան առիթ լինել լաւ կրթված օրիորդների համար. Զգոյշ կացէք պ. Նաղլէր.

—

Մի ուրիշ անգամ նոյնպէս գնացի հայոց ներկայացմանը. Խաղումէին պ. Սունդուկեանցի „Օսկան Պետրովիչ դժոխքում“ վօդէվիլը. Ես թէև երբէք չեմ փորձել վօդէվիլներ գրելու, բայց համոզված եմ, որ պ. Սունդուկեանցից լաւ կարող էի գրել „Օսկան Պետրովիչին“, իմ Օսկան Պետրովիչը, մեռնելուց և դժոխքը ընկնելուց յետոյ, չէր

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱԽԱԳԻԾ ՏԱՐՐԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

(Շարունակութիւն և վերջ 1)

III

Դասատան կազմակերպութիւնը։ Եթէ սկզբնական դասատանում պատահեն շատ աշակերտներ զանազան հասակացողութեան և զարգացման աստիճանի, այն ժամանակ կարելի է այդ դասատունը բաժանել խմբեր աշակերտների զարգացողութեան համաձայն և յանձնել մի ուսուցչի, թէև չը լինի այնքան դիպլոմատոր և արտօնութիւն ունեցող մարդ, այլ և այնպիսի, որ ընդունակ է բան իմանալու։ Խմբեր բաժանելը և մի ուսուցչի յանձնելը Եւրոպայում, ոչ թէ միայն վնասակար չ'են համարում, այլ և ընդհակառակը օգտակար։ Ահա սրա մասին ինչ է ասում Կ. Դ. Ուշինսկին, ռուսաց հռչակաւոր մանկավարժը իւրան գրքի մէջ „Родное слово для учащихъ“ „Մի դասատուն խմբեր բաժանելը, որոնցից մինը հզօր է միւսից, ոչ թէ վնասակար է, այլ մինչև անգամ օգտակար է, եթէ դաստիարակը պարապելով մի խմբի հետ, տայ միւս խմբերին օգտաւէտ պարապմունք“։ Յետոյ ասում է „Այն դասատունը որ կազմված է մի քանի բաժանմունքներից, որոնք աստիճանաբար հեռւում են թէ զարգացմամբ, և թէ պարապմունքով, մինչև անգամ կանոնաւոր ուսման համար աւելի պայմաններ ունի, քան թէ այն, որի աշակերտները մի և նոյն զարգացման գիտութեան տէր են“։

Մի և նոյն գրքի մէջ ասում է, „Որքան բազմակողմանի են հիմնական կրթութեան առարկաները, այնքան էլ ամենաօգտաւէտ է, եթէ այդ ամէն առարկաներով, կամ թէ մեծ մասամբ պարապէր միայն մի ուսուցիչ։ Եթէ դուք կամենում էք ամէն մի առարկայի համար վերցնել մի ուսուցիչ կամ ուսուցչուհի, այն ժամանակ աւելի լաւ է փոքրացնել առարկաների թիւը, որքան կարելի է։ Շատ ուսուցիչներ, որոնցից ամէն մինը ոգևորվում է իր սեփհական առարկայի մասին, կարող են երեխայի գլուխը լցնել զանազան գիտութիւններով, բայց նրա մտաւոր աչքը փակված կը մնայ։ Ուրեմն որքան բազմակողմանի կը լինեն ուսանելի առարկաները, և որքան սակաւաթիւ ուսուցիչներ, այնքան լաւ է սկզբնական ուսման համար“։ Չի կարելի չը համաձայնել այնպիսի փորձված մանկավարժի հետ, ինչպէս Կ. Դ. Ուշինսկին։

Դասատուութեան եղանակը։ Ինչ որ կը վերաբերի դասատուութեան եղանակին, 'ի հարկէ հասկանալի է, որ դասատուութեան եղանակը պէտք է լինի նկատողական—գիտողական, աստիճան առ աստիճան և մասնաւորից սկսելով, որովհետև փոքր աշակերտը առաջ տեսնում է մասը և յետոյ ամբողջը, առաջ իւրան գիւղը և յետոյ իւրան գիւղը իբրև գաւառի մասը etc. առաջ կովը և յետոյ կովը իբրև ծամող կենդանիներից մինը։ Դասատուութեան եղանակը պէտք է լինի սիստեմատիքական։ Դասատուութեան ձևը անպատճառ հարցական և պատմական, այսինքն այնպէս որ աշակերտը հարցերի միջնորդութեամբ կարողանայ պատասխանել։ Դասատուութեան եղանակը և ձևը 'ի հարկէ բոլորովին կախուած են ուսուցչի ընդունակութիւնից, բայց երբեմն ամենալաւ ուսուցիչը չէ կարող ոչինչ անել, եթէ իւրան ձեռին չունենայ ամենահարկաւոր պատկերներ, օրինակներ և այլն։ Սրա համար էլ ամէնայն ուսումնարանի առաջադիմութիւնը կախված է, ոչ թէ միայն ուսուցչից, այլ և դասատուութեան նպաստող միջոցներից։

Նպաստող միջոցներ։—Ուրեմն գործը աւելի յաջող առաջ տանելու համար, ամէնայն տարրական ուսումնարան պէտք է աշխատէ ունենալ կենդանիների պատկերներ, իւրան քաղաքի կամ գիւղի և իւրան հայրենիքի պլանը, փայտի պատի տախտակներ, զանազան արհեստական և տնտեսական մեքենաներ, անօթներ, զանազան գէօմէտրիքական մարմիններ։ Հարկաւոր է ունենալ նմանապէս զանազան դասական առարկաներ, զօրօրինակ քարետախտակներ, գրիչներ, քարեգրիչներ, մատիտներ, թուղթ և այլն որ եթէ մի աշակերտ (ինչպէս սովոր են մեզանում առ. հասարակ) գայ ուսումնարան առանց դասական առարկայի, ուսուցիչը կարողանայ տալ այդ առարկաներից, որ աշակերտը պարապ չի նստի դասատանում, ու սրանով չի սովորի դասատան վերայ նայել մի այնպիսի տեղի վերայ, որտեղ կարելի է նստել և բան չը շինել։ Լաւ է այս ժամանակ աշակերտին դասատանից դուրս անել, քանց թողուլ, որ նա այնտեղ պարապ նստի թէև ուսուցիչը պէտք է խստութեամբ պահանջէ աշակերտներից, որ նրանք առանց հարկաւոր դասական առարկաների դասատուն չի գան։

Չի կարելի և չը նկատել, որ աշակերտների ուշադրութիւնը աւելի լաւ է ըմբռնում ընդարձակ, լուսաւոր դասատանում, ուր օդը ազատ խաղում է, պատերը մաքուր են և սեղանները յարմարաւոր առողջապահութեան կողմից։ Սեղանների վերայ պէտք է շինած լինեն անշարժ թանաքամաններ։

Տարրական ուսումնարանի համար ամէնահարկաւոր է մաքուր զուխթ, նմանապէս հարկաւոր է, որ երեխաները (հասարակ ժողովրդի) ուսումնարանում սովորէին մաքրութեան։ Տարրական ուսումնարանի ուսուցչի վերայ պէտք է պարտաւորութիւն դնել, որ նա անմաքուր երեխաներին հարկադրէր լուացվել և սանդրվել։

Շատ օգտաւէտ կը լինի, եթէ տարրական ուսումնարանի ուսուցիչը երբեմն զբօսանք անէ աշակերտների հետ, թէ քաղաքում և թէ քաղաքից դուրս։ Այս զբօսանքների նշանակութիւնը կը լինի այն, որ աշակերտները կ'տեսնեն և կ'ուսումնասիրեն շատ բաներ, որոնց կողքով թէև շատ անգամ են անցկացել, բայց ուշադրութիւն չեն դարձրել և չեն հետաքրքրել իմանալ նրանց նշանակութիւնը։ Այս ժամանակ աշակերտները ուսուցչի առաջնորդութեամբ շատ առարկաներ կարող են ժողովել, որոնց վերայ ուսուցիչը ուսումնարանում խօսել է, և կամ պէտք է խօսի։

Մենք խօսում ենք տարրական ուսումնարանի ուսուցչի զանազան պարտաւորութիւնների վերայ, բայց ընդհանրապէս խօսելով ժողովրդական ուսուցիչների վերայ, ակամայ տալիս ես քեզ մի հարց, ո՞ւր են այս ուսուցիչները, ո՞րտեղ պէտք է գտնել նրանց“։ Ամէն ուսուցիչ ուսուցիչ է դառնում ինքնակրթութեամբ, որովհետև ուսուցիչներ պատրաստելու համար մասնաւոր ուսումնարաններ չը կան մեզանում և նրանց ամէն մինի փորձառութիւնը 'իզուր կորչում է, և ոչ ոք նրանցից օգուտ չէ քաղում։

Որովհետև Ներսիսեան Դպրոցը ամենից շատ ժողովրդական ուսուցիչներ պէտք է պատրաստէ, սրա համար էլ ամէնայարմարաւոր կը լինէր, եթէ բարձր դասատան աշակերտները յաճախէին տարրական դասատունը և փորձէին փոքր երեխաներին փորձական դասեր տալու այն ուսուցչի առաջնորդութեամբ, որ արդէն բաւականին փորձվել է։ 1)

Վ. Շահվերդեան.

1) Տես „Մշակ“ № 4, 5—1873.

1) Մի և նոյնը հարկաւոր է փորձել և մեր միւս միջնակարգ ուսումնարաններում։

Փետրվարի 6-ին Գիւղատնտեսական ընկերութեան նիստում գիտնական ագրոնոմ Ս. Խ. Խօջայեանցը կարդաց մետաքսաքաշութեան վրա Կովկասում, և նորա բարվոքելու հնարների վրա։

Կարճ կերպով շերամի կազմակերպութիւնը մեկնելուց յետոյ, որդունքի խոշորացրած պատկերի միջնորդութեամբ (ապարատ Օզու), բաւական մանրամասնաբար ցոյց տուեց մետաքսի ֆիզիքային և քիմիական յատկութիւնները, մետաքսաքաշութեան մի քանի գիտնական միջոցներ պարզելու համար։

Յետոյ նա պատմեց մետաքսաքաշութեան միջոցների վրա Կովկասում, այն է՝ Իմերեթում և Մինգրելիայում, վերջը և հայոց և մահմետական գաւառներում։ Զուգընթաց սորա հետ մանրամասնաբար ծանօթացրեց լսողներին և եւրոպական մետաքսաքաշութեան միջոցների հետ, նոյա Կովկասեան մետաքսաքաշութեան հետ համեմատելու, և առաջինների գերազանցութիւնը ցոյց տալու համար։

Բայց մանաւանդ հետաքրքիր էր պ. Խօջայեանցի ընթերցանութեան երկրորդ բաժինը, որտեղ նա խօսեց Կովկասեան մետաքսաքաշութեան բարվոքելու միջոցների վրա։ Ուշադրութիւն դարձնելով գործողութեան բաղադրեալ լինելու վրա, և ուրիշ կողմից մեր շինականների տնտեսական դրութեան վրա, նա հաստատեց, որ այժմեան տնտեսական հանգամանքներում գիւղական ազգաբնակութիւնը իր սեփական միջոցներով չէ կարող աւելի կատարեալ միջոցները ձեռք բերելու։ Վաղուց է արդէն Ֆրանսիայում և Իտալիայում մետաքսաքաշութիւնը կատարվում է գործարանների միջոցով։ Այդ գործարանները երկու տեսակ են Եւրոպայի մէջ,—մի քանիսները առնում են շերամի կօկօնները և իրանք իրանց համար քաշում են նրանցից մետաքսի թելը, իսկ միւսները յայտնի վարձով քաշում են թելը գիւղացիների համար։

Պ. Խօջայեանցի խօսքերին նայելով, Կովկասում եղած գործարանները պատկանում են առաջին տեսակին։ Այդ տեսակ գործարանները իրանց աշխատանքը ապահովելու համար պէտք է առաջուց առնեն կօկօնները և ուրեմն փոխ տալով գիւղացիներին նեղ ժամանակներում մի յայտնի գումար, ձեռք են գցում առաջուց գիւղացիների մօտ եղած բոլոր կօկօնների քանակութիւնը և այսպիսով զրկում են գիւղացուն օգուտ քաղել իր արդիւնաբերածից։

Երկրորդ տեսակի գործարանները, պ. Խօջայեանցի կարծիքով, աւելի համապատասխանում են մեր երկրի օգուտներին, և միջոց կը տային գիւղացուն օգուտ քաղել իր արդիւնաբերածից։

Բայց ամենայարմար այդ նպատակին հասնելու համար, պ. Խօջայեանցը համարում է գիւ-

---

բաւականանայ միայն մեր հեղինակից ներկայացրած տիպերի պատահելովը, այլ կը հանդիպէր դժոխքում հայ-հասարակութեան ամէն դասերի ներկայացուցիչներին. Նորա և դժոխքում պատահած տանջվող յանցաւորների ոգիների մէջ խօսակցութիւնը մօտաւորապէս հետևեալը կը լինէր՝

Օսկան Պետրօվիչ.—պարոններ հոգևորականներ, դուք ինչպէս ընկաք այստեղ, ես կարծում էի որ դուք ամէնքդ դրախտում կը լինէք. Դուք չէի՞ք որ առաքինութիւն էիք քարոզում ժողովրդին.

Պատասխան.—Ճշմարիտ է, մենք քարոզում էինք ուրիշներին առաքինութիւն, բայց մի և նոյն ժամանակ մեր սեփական նիւթական ապահովութեան և հասարակական ասպարիզի մասին հոգալով, երբէք չէինք քաշվում տալուց և առնելուց...

Օսկան Պետրօվիչ.—Աչքերիս չեմ հաւատում, պարոններ մանկավարժներ, դուք այստեղ.. դուք չէ՞ք, որ ձեր աշակերտներին օրինաւոր վարք էիք քարոզում.

Պատասխան.—Այո, մենք այդ անումէինք, բայց ոչ թէ միայն մեր սեփական վարքով մեր աշակերտներին ամենավատ օրինակ էինք ցոյց տալիս, բայց ուսման մէջ էլ աշխատումէինք պահպանել ամենափտած մեթօդները և այսպիսով բթացնում էինք հայութեան նոր սերունդը.

Օսկան Պետրօվիչ.—վա՛յ.... երազ է...., պարոններ խմբագիրներ ազգային լրագրութեան, դուք էլ դրախտի տեղը դժոխքը ընկաք... Դուք չէ՞ք, որ բարոյականութիւն քարոզելով. լի կրօնական զգացմունքով առաջնորդող յօդվածներ էիք գրում...

Պատասխան.—այո, թէև մենք կրօնական զգացմունքով լի բարոյական յօդվածներ էինք գրում, բայց ոչ թէ միայն մեր մասնաւոր կեանքի մէջ հակառակում էինք մեր քարոզած սկզբունքներին, այլ և մեր լրագիրների մէջ քաղաքական, ներքին և ազգային բաժնի յօդվածները հակառակումէին մեր առաջնորդող յօդվածների ուղղութեանը....

—

Ի հարկէ այդ դատապարտված ազգային լրագիրների թւից „Մեղու Հայաստանի“ լրագիրը բացառութիւն է կազմում. նրա գրականական ամբողջ գործունէութեան ընթացքում յայտնած մի միտք հազարներ աժէ, այն է Թիֆլիսի տներում գողերի յարձակումներին առաջն առնելու համար, դռնապաններին պահելու առաջարկութիւնը. Այս երևելի պրօեկտը այնքան համակրութեամբ ընդունվեցաւ Թիֆլիսի հասարակութիւնից, որ շատերը ցանկանում են կարգել մասնաւոր տներում դռնապաններին, Թիֆլիսցիների մասնաւոր, և ամեն տեղ անմաշելի կեանքը „Մեղու Հայաստանի“ յարգելի լրագրի յանդուգն յարձակումների դէմ պաշտպանելու համար....

—

Իսկ «Մշակի» անցեալ տարվայ դատապարտողները այս տարի նորա ամենահաւատարիմ բարեկամներ դարձան. Ապացոյց կարող է լինել Աստրախան քաղաքը, որ անցեալ տարվայ սկզբում բոլորովին չէր ուզում գրվել. „Մշակին“ իսկ այս տարի 20 բաժանորդ ունի. Ընդհակառակն Թիֆլիսի մէջ բաժանորդների թիւը նուազեցաւ. Պատճառը շատ պարզ է՝ Թիֆլիսի հայերը ու հայուհիքը օտար լեզուներով էլ կարդում են, ուստի „Մշակի“ պէս լրագիրը և առհասարակ հայոց լրագիրներ ու գրքեր նրանց համար anachronisme է, այսինքն անընդունելի, սովորութիւնից դուրս եկած հնութիւն. Բայց ցաւն այն է, որ օտար լեզուներով էլ չեն կարդում պատուելի Թիֆլիսեցիքը.... Նրանք ճըշմարիտ կարդային,—այն ժամանակ մենք մեր ձեռքերով կը փակէինք Ներսեթելու տպարանի հայոց բաժինը....

—

Ուզում էի վերջացնել ֆէլիէտօնս, բայց անակնկալ կերպով «Մշակի» խմբագրութիւնը ստացաւ մի շատ նշանաւոր լուր, որոնք պ. խմբագրի հրաւէրքով ստիպված եմ յայտնել մեր ընթերցողներին.

„Նապօլէօնի մահվան լուրը սուտ յայտնվեցաւ“.

Ահա-ինչպէս. Ե....ի գաւառի Գ.... գիւղից ստանում ենք հետևեալ նամակը՝

Պ. Խմբագիր «Մշակ» լրագրի

Օգուտ քաղելով ընթերցողի կատարեալ հաւատարմութենից դէպի ձեր թերթը, դուք ի չար էք գործ դնում ձեր նշանակութիւնը և թոյլ էք տալիս ձեզ տարածել այնպիսի քաղաքական լուրեր, որք վերջը սուտ են յայտնվում. Ես հայ-հոգևորական լինելով բացի հայերէնից ուրիշ լեզու չը գիտեմ, (որովհետև երբ ես ուսումէի առնում «Մեղուի» 5-որդ համարի առաջնորդող յօդվածը դեռ չէր դուրս եկել) ուրեմն բացի «Մեղուից» և «Մշակից» ուրիշ քաղաքական լրագիր չեմ կարդում. Ասացէք խնդրեմ, եթէ Նապօլէօնը ճշմարիտ մեռած լինէր, միթէ դուք կարծումէք, որ «Մեղուն» անուշադիր կը թողնէր այդպիսի նշանաւոր անցքը ու չէր տալ այն մարդի կենսագրութիւնը, որ քանի տարի է ինքնակամ կերպով ամբողջ Եւրօպան էր կառավարում. Ուրեմն ձեր յայտնած լուրը սուտ է.... ամօթ ձեզ, պարոն.

Քահանայ Ա. Բ.

Հմ.... ինչ կասէք ընթերցող...

Գուցէ ճշմարիտ էլ է, որ Նապօլէօնը դեռ կենդանի է...

Եթէ ոչ, եթէ նա ճշմարիտ վախճանված լինէր միթէ „Մեղու Հայաստանի“ լրագիրը մինչև հիմի չէր տալ նորա կենսագրութիւնը.

Ասիացի

ղացինների հասարակական (ընկերակցական) մետաքս քաշելու գործարանները: Միայն այդ տեսակ գործարանները կարող են բարձրացնել մետաքսաքաշութեան գործը կատարելագործութեան յայտնի աստիճանին, որովհետև միայն այդ պայմաններով գիւղացին լի վարձատրութիւն կը ստանայ իր աշխատանքի համար:

Շատ ցաւում ենք, որ պ. Խօջայեանը չընդարձակեց խօսքը այդ առարկայի վրա, և աւելի մանրամասնաբար չը մեկնեց այդ տեսակ գործարանների կազմակերպութիւնը, իսկ համառօտ կերպով աւելացրեց, որ ինքն միմնակ իրան թոյլ է համարում վճռել այդ նշանաւոր խնդիրը, բայց եթէ Գիւղատնտեսական ընկերութիւնը կը ճանաչէ այդ տեսակ հիմնարկութիւնների օգուտը և անհրաժեշտութիւնը, չի դժուարանայ ինքն մշակել մի պրօգրամմա:

Առաջարկութիւնը մեծ համակրութեամբ ընդունվեցաւ ընկերութենից և պ. Նախագահ. ասեց, որ պ. Խօջայեանցից յարուցած խնդիրը կ'առաջարկվի ընկերութեան խորհրդին և կ'ընտրվի մի յանձնաժողով որ և կը մշակէ պրօգրամման:

Մենք չենք երկբայում, որ ընկերութիւնը կ'աշխատէ իրագործել այդ միտքը, բայց մեր պարտաւորութիւն ենք համարում աւելացնել, որ եթէ մեր կալվածատէրերը չը համակրեն այդ մտքին և չ'աշխատեն նրան իրագործել իրանց ազդեցութեան տակ գտնված գիւղական շրջանում,—հազիւ թէ այդ գաղափարի իրագործումը ցանկացածին չափ աջողվելու է:

ՄԵՂՈՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

Պատուելի լրագրի էջերի մէջ (№ 5) կարդացինք մեզ վերա մեղադրանք, որ իբր թէ մենք կրքով ենք շարժվում, իբր թէ սուտ ենք խօսում.—Տեսնենք պարոններ, բարձր ուսում ստացածներ ով է սուտ խօսում, դուք թէ մենք. Մենք ասացինք, թէ' «Մեղուն» մինչև հիմայ չէ կարող հասկանալ, որքան օգտաւէտ են թատրոնի վրա թարգմանական բեմական գրվածները... խեղճ. (տես № 3). Պատուելի լրագիրը հերքում է մեր ասածը, աւելցնելով թէ յիշեալ համարում ակնարկութիւն անգամ արած չէ թարգմանական բեմական գրվածների վերա.

Մենք գիտէինք թէ „Մեղուն'' ինքն իրան չարունակ հակասակում է, թէ առաջնորդող յօդվածների մէջ կղերական մոլեր է յայտնում, իսկ քաղաքական բաժնի մէջ խօսելով առենք Շվեյցարիայի կամ ուրիշ երկրի վրա, յարձակվում է հոգևորականների դէմ, թէ առաջնորդող յօդվածների մէջ պաշտպանում է ուղեգրութեան անհրաժեշտութիւնը Ներսիսեան դպրոցի մէջ, իսկ Ներքին բաժնի մէջ զարմանում է թէ արուեստագործական ուսումնարանի մէջ մտցնվելու են գիշերօթիկներ և այլն,—բայց մէկ բան չը գիտէինք' այն է, որ յիշեալ լրագրի խմբագիրները իրանք չը գիտեն ինչ է գրվում նրանց թերթի մէջ և ուրիշները պիտի նրանց մատով ցոյց տան ու յիշեցնեն նրանց նոյնին անհամութիւնները ու վնասակար հակասութիւնները.

Ահա' „Մեղու Հայաստանի'' լրագրի այս տարվայ № 3-ում տպած է (երես 3, էջ 2) „Բրիշէլիայի'' մասին'

Այս ներկայացմամբ ևս մեր գերասանները հաստատեցին մեր այն միտքը, որ մենք յայտնել ենք անցեալ տարուայ „Մեղուի'' 40 համարում, այն է' թէ թարգմանած պիէսաներ խաղալու համար հարկաւոր է, որ նախ' գերասանը ծանօթ լինի այն կեանքի հետ, որի շրջանից նա կամենում է հանդէս դուրս գալ, և ապա ընդունի իր վերայ այս կամ այն դերը. Դժբաղդաբար, ինչպէս երևում է, գերասանները չեն հասկանում կամ չեն կամենում հասկանալ այս հասարակ միտքը, որ շարունակում են Բրիշելիո, Երեսուն տարի և Սէր և Նախանձ (?) պիէսաները տալ.

Երբ մի լրագիր մի համարի մէջ ակնարկութիւն է անում իր նախընթաց համարներից մեկի վրա, ասելով „Այս ներկայացմամբ ևս մեր գերասանները հաստատեցին մեր այն միտքը որ մենք յայտնել ենք անցեալ տարուայ մեր 40 համարում,''—այդ նշանակում է թէ լրագիրը վկայութիւն է բերում իր նախընթաց համարներից այն համարը, որ պիտի հաստատէ իր յայտնած միտքը... ուրիշ կերպով չէ կարելի հասկանալ (բաւոր կրքերը մի կողմ թողնելով).... իսկ ինչ է յայտնած այն երևելի 40-րդ համարում. Ահա ինչ'

Ինչ որ վերաբերում է պիէսայի արժանաւորութեան, մեր կարծիքով, այնպիսի գրուածքները, որպիսի է այդ „Երեսուն տարին'' մեր հայկական բեմի վերայ ներկայացնելը դեռ ևս միտք չունի. Եթէ թատրոնը լինում է միջամտում ոչ թէ միայն զուարճութիւն պատճառելու նպատակներին, այլ նաև մի ինչ օգուտ քաղելու մեր միջին դասի ժողովրդի համար, որոնցից մեծ մասամբ բաղկանում է մեր քաղաքը և որոնք սովորաբար այցելութիւն են անում մեր թատրոնին, մենք կարծում ենք, որ Ֆրանսիայում պատահած մի դէպք ներկայացնելը մեր բեմի վերայ բոլորովին խորթ և անօգուտ կը լինի. (Մեղու. № 40. երես 159, էջ 3.)

ՆԱՄԱԿ ԳԱՆՁԱԿԻՑ

Ինչպէս իմ անցած նամակում խոստացայ հետևել Մշակի պրօգրամային, ահա կատարում եմ նորան առ այժմ մի հայեացք ձգելով մեր Գանձակ քաղաքի դիրքի և նորա շրջակաների վերայ. ապա հետևապէս կխօսեմ նորա ազգաբնակութեան, ժողովրդի դասակարգերի, վաճառականութեան, արհեստի, նոցա սովորութիւնների, հասկացողութեան և երկրի բերքի վերայ.

Գանձակ քաղաքը աշխարհագրական դիրքով գտնվում է հիւսիսային լայնութեան 41° և մերիդիանից դէպի արևելք 64°-ի տակ. Կուր գետի երկարութեամբը ընկնող տափարակ դաշտավայրի լայնութեան վերա, առաւել մօտ իւր հարաւային բարձրաւանդակներին, քան թէ նոյն իսկ Կուր գետին 195 վերստի չափ տարածութեամբ հեռի Թիֆլիզից.

Գանձակու հին-նահանգական սահմանները արևելեան կողմից հասնում են մինչև Ղարաչայ-գետակը, որի և քաղաքի մէջ գտնվում է Քիւրակչայը երկու կողմից ևս միջին թուով մօտ 20 վերստի հեռաւորութեամբ. Հարաւային կողմից նորա և Սևանայ լճակի կամ, Նոր Բայազդի մէջ գտնվող բարձրութիւնները, որանց վերին սարա-փէշերը հազիւ թէ 10 կամ 12 վերստ հեռաւորութիւն ունեն քաղաքից. և այս փէշերի վերա կամ փոքր ինչ բարձր զետեղված են Գանձակու բոլոր հայաբնակ գեղերը առանց մի քանիսի բացառութեամբ.

Արևելեան կողմից հասանում է մինչև Ջագամը, նոյնպէս իւր սահմանի միջավայրում թողնել Շամքուր գետակը երկու կողմից ևս միջին թուով 26 վերստի տարածութեամբ. իսկ հիւսիսային կողմից մինչև Կուր գետը և նոյն գետակների խառնուրդներ (որտեղ նոքա խառնվում են Կուր գետին), և այս ջերմ դաշտերում գտնվում են մեր թափառական թուրքերի գիւղերը կամ լաւ ասած ձմերանոցները (ղշլաղ).

Վերջին տարիներումս երբ Գանձակը գաւառական քաղաք դարձաւ, նորան պատկանեցին Շուշի և Նուխի քաղաքները իրանց նահանգներով արևելեան կողմից. իսկ արևմտեան կողմից Շամշադին և Ղազախ նահանգները.

Այս շրջանկատողութիւնից յետոյ ընթերցողին կհրաւիրեմ նկատել քաղաքի պատկերը, որից յետ նորա կլիման, ջուրը և ապա քանի մի գիտելիք.

Ջնայելով որ քաղաքը շրջապատած է այգիներով բայց նորա մէջ ևս իւրաքանչիւր մի տան մօտ կամ բակի կիսամասում գտնվում է մի այգի կամ մի փոքրիկ տեղ, որտեղ լինում են պտղատու ծառեր և ցանվում են զանազան բանջարեղէններ և ծաղիկներ. փողոցները ընկած են առանց մի որ և է կանոնաւոր ուղղութեան և մի կողմից կրում են չարունակաբար դարաւոր հասակով սօսիներ (չինար) և ուռիներ առաւել փոքր թուով առաջիններից. Իւրաքանչիւր մի պարտեզում կամ այգիում բացի պտղատու ծառերից գտնվում են ահագին և նուրբ բարձրութեամբ բարդի ծառեր, որոնք մեծ մասամբ գտնվում են նոցա առաջին ցանկապատի երկարութեամբ.

Այս ծառազարդ քաղաքում հազիւ թէ նկատելի են լինում տները և այն միայն մօտից, եւրոպական ճաշակով. Թիֆլիզից դէպի Գանձակ գնացող ճանապարհորդը Շամքուր գետակը անցնելով մօտ քառն վերստից արդէն նկատում է դեռ հորիզոնում քաղաքի պատկերը. Այդ տափարակ և միանգամայն երկար դաշտավայրում նորան թըվում է թէ հանդիպելու է մի խիտ անտառի. բայց հետզհետէ մօտենալով գեղեցկանում է նորա առաջ այդ տեսարանը. (մանաւանդ երբ նկատելի են լինում բարդի և սօսնի ծառերի կատարները, որոնք հսկայաձև բարձրանալով հպարտութեամբ պատերազմում են հողմի և ջերմութեան հետ. Գեղեցիկ է մանաւանդ Գանձակու գարնան առաջին կիսամասը մարտ ամսից մինչև ապրիլի վերջին կէսը, որը ներկայանում է իբրև մի հրապուրիչ տարածում բաղկացած գոյն զգոյն ծաղիկներից.

Տեղի կլիման շատ ջերմ կլինէր եթէ չմեղմացնէին դորան իւր հարաւային սարերը. իսկ եթէ ունենար սա մի բաւարար ջուր, որ կարողանար սրբել նորա օդը ապականող անմաքրութիւնները, ապա ես շատով կհամարձակվէի ասել որ սորա կլիման ջերմ չէ Թիֆլիզից. Բայց այժմ սորա բնակիչները յունիսի վերջերից մինչև օգոստոսի վերջը, բաւականին ճնշվում են մանաւանդ ջրի պակասութիւն զգալով. իսկ տարներին գրեթէ անտանելի է լինում այդ ժամանակները.

Քաղաքի արևելահիւսիս և արևմտահիւսիսային կողմերը աւելի ջերմ են, բայց որքան մօտենում ես դու դէպի հարաւ նոյնքան դիւրաչինելի է լինում քեզ. այնպէս որ քաղաքի վերին մասերում բոլորովին առողջարար է օդը, իսկ ջուր համեղ և մաքուր ամենայն տեսակ խառնուրդներից. Որովհետև Գանձակու գետակը (և ինձ այդ անունը կըրում է իւր վերա) որ ընդ միջելով քաղաքը, անցնում է դէպի Կուր գետը, բերում է իւր հետ շատ վատ առողջ սև ջրեր (զարասու), որոնք մեծ մասամբ բղխում են քաղաքին մօտ նոյն գետակի վերայ գտնվող կարմիր ժայռի (ղզլ- ղայայ) տակերից. իսկ վերը յիշած ջուրը որ մատակարարում է քաղաքին վերին մասերը և անվանվում է Թոփչի, չէ պարունակում իւր մէջ ոչ մի սև ջրի խառնուրդ.

Ասացի որ գետակը ընդմիջելով քաղաքը անցնում է Կուր գետը թափվելու. բայց չմոռանանք որ նորանում երբէք ջուր չէ մնում. Մանաւանդ քանի մի տարիներից հետէ քաղաքի ներքին մասի բնակիչները գոհ են, եթէ մշտապէս իւրեանց հասանէր նոյն սև ջրի վերջին մնացորդը *), որովհետև, գետակը ոչ թէ միայն փոքր է ըստ ինքեան, այլ և դեռ քաղաք չհասած արդէն ցամաքեցնում են նորան նոյն իսկ քաղաքի շրջակայքը գեղեցկացնող առուները. Խեղճ գետակի ցամաք հեղեղատը միայն անցած է քաղաքի միջով, որի մէջ հազիւ թէ ջուր է տեսնվում երբեմն, իվկ գարնան ժամանակ սաստիկ կատաղութեամբ յորդում է այդ ջուրը և շատ անգամ արգելք էր լինում ժողովրդին անցնելու դէպի փողոց, քանի որ հիմնաւոր կամուրջ չկար նորա վերայ, բայց մօտ տարիներումս շինվելով նոր և գեղեցիկ չուգունէ կամուրջ, արդէն բարձված է այդ արգելքը.

Գետակի արևելեան կողմը, որ քաղաքիս առաջին մասն է, նշանաւոր է ա. բերդով, որ շինած է հին ասիական ճաշակով (թէ և նորերումս քանի մի փոփոխութիւններ արած են) և բ. հրապարակով' (մէյդան) որ հռչակված է իւր մեծութեամբ և շրջապատված սօսիներով. Այդ սօսիների տակից (ինչպէս և առ հասարակ միւսների) անընդհատ մի ջրով լի առուակ է անցնում, առանց որոյ իսկոյն կչորանային այդ ծառերը, և դոցանից քանի մի քայլ յետ շղթայաձև բայց և առանց տեսակների կանոնաւորութեան խառն ի խուռն կերպով ընկած են ամենայն կարգի կրպակներ, իսկ արևմտեան երկայնութեամբ գտնվում են առ հասարակ կրակ բանեցողների գործարանները. եթէ կարելի է այսպէս անվանել.

Հրապարակի վերին ծայրում (հարաւում) գըտնվում է մուսուլմանների մզկիթը (մէչիդ) և այդ հրապարակից նորա գաւիթը մտնող դռան տանիքի վերայ հսկայի պէս վերեն բարձրացած երկու աշտարակներ, որոնք հասնում են սօսիների բարձրութեանը և նոցա գմբէթի լուսնի կիսապատկերը կարծես կամենում է դուրս երևել ծառերից բարձր. Թէ ինչ պատմական յիշատակներ ունեն այդ աշտարակները, ես թողնում եմ. միայն թէ դոքա երբեմն ռուսաց տիրապետութեան օրով կործանված էին, բայց օսմանեան վերջին պատերազմի ժամանակ 1853 և 1854 թուականներին նորից բարձրացան, և սոցա գմբէթի տակից մոլլան իւր ազանով աղօթքի է հրաւիրում մահմեդականներին.

Քաղաքի այս մասում բնակվում են թուրքեր և մասնաւոր հայեր երկու առանձին թաղում. որոնց անվանվում են Նորաշէն և Երեւանցոց թաղ.

Երկրորդ մասը քաղաքիս գետակի արևմտեան կողմն է, որը իւր մաքրութեամբ և կլիմայով բոլորովին որոշվում է առաջինից. Քաղաքիս գեղեցկութիւնը թէ և նախանձելի չէ իւր նեղ փողոցներով, և տգեղ շինութիւններով, բայց սորա այս մասը, որին անուանում են Քիլիսաքանդ (եկեղեցու թաղ) գոնէ մասամբ գեղեցիկ է առաջինից. Դատարանների մեծ մասը այս թաղումն է գտնվում, որի հետ և շինութիւնների գեղեցիկը. Այս թաղումն է Գուբէրնատորի (գաւառապետի) բնակարանը, հայոց մայր եկեղեցին, յաջորդարանը, և մի այլ նորակառոյց խաչաձև և հոյակապ եկեղեցի, սուրբ Լուսաւորչի անվամբ, կանգնած վեց քարեայ սիւների վերա եայլն եայլն.

Այս թաղում բնակվում են հայեր, և մասնաւոր թուրքեր որոնց անվանում են մոլլա-ջալլու.

Թողնում եմ առ այժմ քաղաքիս բնակիչների թիւը, նոցա պարապմունքը, արհեստը, վաճառականութիւնը երկրի բերքը—խաղողը-գինին, հացը, բրինձը, մետաքսը և այլն և այլն և վերջացնում եմ խօսքս ասելով' որ մինչև այժմ ժողովուրդը շատ սառն էր դէպի շինութիւնները, բայց վերջին ժամանակներս երբ տների գինը բարձրացաւ, զգաց նա պլանի կարևորութիւն, ուստի և յանձն առնելով այդ մասին ծագած բոլոր վնասները անցեալ 1872 թ. մի նախագիծ կազմեց և առաջարկեց Կովկասի փոխարքային հաստատելու. Այս նախագծի վերայ այժմ ցանկացողները ճարտարապետից ստանում են պլան և ֆասադ և այսպէս գտնվում են բաւականին աւարտած և դեռ ևս կիսաւարտ յարմարաւոր տներ, մանաւանդ հայերի մէջ.

Մաժակ

1873 թիւ, յունվարի 15-ն.

Յ. Գ. Եթէ իմ անցեալ նամակս կարդալու բաղդ ունենան մեր պատուելիքը, թող չշփոթվին, որ նորա գրելուց յետ մի քանի իրողութիւնք այլ կերպարանք են ստացել. բայց ոչ երբէք դէպի լաւը. Մանաւանդ նախկին հոգ. ներկայացուած հաշիւ մինչև այսօր քնում է Տէր Յաջորդի արկղի մէջ, իսկ ներքին խաղարկութեան 5% տոմսակները մինչև այսօր չեն կամենում ստանալ պ. Ափանասեանից. Ցաւում ենք, որ այս հաշւին վերաբերած մի պարոնի նամակ մինչև այսօր անտիպ է մնում.

Մ....

*) Քաղաքի ա. մասում փողոցից մօտ գտնվում է մի քանքանով բերած ջուր (քահրիզ) նոյն սև ջրերից, որով կառավարվում են ամբողջ փողոցաւորները և նոյն թաղի բնակիչների մի մասը.

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՑԻՒՐԻԽԻՑ

Երբ մարդս' իւր պակասութիւնները ճանչնայ և խոստովանի, ըսել կըլլայ թէ' զայն ուղղելու տրամադրութեան մէջ է կամ կիսով չափ ուղղած, նոյնպէս եթէ մենք' Հայերս ալ' մեր թերութիւնները խոստովանինք' անշուշտ պիտի կարենանք նաև զանոնք ուղղել, բայց դժբաղդաբար' շատերնիս' մեր ունեցած թերութեանց, յաւի սկզբանց և անհաստատ ընթացից վրա յամառելով' զանոնք իբրև պատուական յատկութիւններ ընդունած ենք, և պիտի պահենք մինչև դուցէ թէ և ևս շատ ատեններ. Մասնաւորապէս Պօլսոյ վրա խօսիլ կուզեմ, ուր' մեր ազգային կացութիւնը բաւական ծանօթ է ինձ. Պօլիս դպրոցներ ունի, ընկերութիւններ, խօսարան կամ լսարաններ և լրագիրներ, Պօլսոյ ժողովուրդը իւր ունեցած այդ հաստատութեանը վրա կը պարծի. յառաջադէմ կը կարծէ զինքը և կը հրճուի պնդելով թէ ինքը յառաջադէմ է և ահա այդ է իւր ամենամեծ սըխալը վասն զի ինչպէս ամեն մարդ գիտէ, Պօլսոյ դպրոցներուն փրոկրամները թիւններու երկար շարք մը կը պարունակեն, շարք մը որոնց մեծագոյն մասը արդի Եւրոպական լուսաւորութեան մէջ խեղ մը յիմարութիւններ են, մէկ մասին ըստուերն անգամ չկայ, իսկ միւս երրորդ մասը կը սորվեցունեն այնպիսի ողորմելի կերպով մը որ' աշակերտը դպրոցէն կելնէ և մեծամտութեամբ մը կըսէ, «Ես գաղղիերէն գիտեմ»։

Ընկերութիւնները բարձր, վեհ և վսեմ նպատակներով երևան կուգան, Հայաստանը յերկինս կը բարձրացընեն, ատեն մը ժողովուրդը կը խաբեն և կը տեսնես որ օր'ալ ընկերութեան գանձապետ մեծ. Թ. Գ. էֆէնտի Զարչարեանը անյայտացեր և ընկերութիւնն ալ իւր նպատակին արդէն հասեր է... Վերջապէս խօսարաններ, խարաններ, թատրոններ և լրագիրները այնպիսի զատիփարակութիւն մը տուեր են մեր զվեռասէր երիտասարդութեան որ ամենքն ալ «քիչ բացառութեամբ» ճարտասան, բանաստեղծ, քաղաքագէտ, պատմագէտ, եղեններ եղած են, մանաւանդ երբ օղին գաւաթը ձեռքը բռնած ազգին յառաջդիմութիւնը խորհի, ահա այն ատեն մեր ազգասէրը Վարդանն ալ կը գերազանցէ Եղիշէն ալ Սողոմոնն ալ... Եւ եթէ անգամ մ' ալ իւր թերութիւնները իրեն ներկայացընես և յուղղութիւն հրաւիրես, անմիջապէս կը զայրանայ, կը բորբոքի, կարհամարհէ և կըսէ. «հանդիչ է, պերիսիս է».. Պօլսոյ ազգային կացութեան վրայ չեմ ուզեր երկարաբանել, վասն զի, ազնիւ ընթերցող, եթէ կուզես քիչ մը ատեն թողուլ այն համապատօր լը-

սածնիրդ վերջապէս մի միայն դպրոցներուն վրայ կարդացածներդ եթէ պահ մը թողուս և չարունակես սոյն ընթերցումը գոնէ աչ կարծեմ պիտի խոստովանիս թէ իրօք քու դպրոցներդ խեղճ են չատ խեղճ և միչտ խեղճ...

Ինչպէս Գերմանիոյ զանազան քաղաքները որոնց վրայ հիմնական տեղեկութիւններ չունիմ դեռ ես» նոյնպէս նաև ի Ցիւրիխ պատմութեան դաս կաւանդեն, այնպիսի ուսուցիչներ՝ որոնք արդէն համալսարաններու մէջ ուսած, վկայական առած, հարիւրաւոր հատորներ կարդացած, տարիներէ ի վեր մասնաւոր աչխատութեամբ իրենց առարկան մչակած լինելէն յետոյ, նախապատրաստութիւն մ՚ ալ կընեն և ապա կը խօսին դասը, պատմութիւնը՝ զոր գիտունք ամենակարեւոր առարկայ կընդունին, և ամեն առարկաներէն աւելի մչակել կը ջանան, մինչդեռ մեր դպրոցներուն մէջ պատմութեան սասերն անգամ չի կայ, մինչդեռ մեր դպրոցներու պատմարան դասատուները ընդհանրապէս այնպիսի համբակներ են որք ոչ թէ միայն արդէն ուսած չեն, այլ ուսնիլ ևս չեն ուզեր։

Ինչպէս պատմութիւնը՝ նոյնպէս նաև ամեն առարկաները կրնաս համեմատել ընթերցող, թէ աստ (ի Ցիւրիխ) և թէ ի Պօլիս, ինչպիսի դրութեան մը մէջ լինելնին։ Խրատունք ունինք ըսելու թէ, Հայերս չենք կարող բաղդատուիլ Եւրոպացւոց հետ. ստոյգ է այդ. բայց եթէ մեր դպրոցները նոցա դպրոցներուն չհաւասարին, գոնէ կրնան նոցա կէսին չափ լինել, երբ երկպառակութիւններ, չատախօսութիւններ և անձնական կիրքերը մէկ կողմ դնելով խոհականութեամբ անաչառ և բաւական զարգացեալ անձանց յանձնենք անօրէնութիւնը, և ժողովուրդը՝ իւր զաւակին ապագան կենդանացնող դպրոցին վրա նայի այնպէս, ինչպէս որ կը նայի իւր մարմնաւոր պիտոյքին, և ուր որ՝ դպրոց է իւր զաւկին, հոն տայ իւր փողերը առատ և ճշմարիտ համոզմամբ։

Այս տողերս գրելէս երկու ժամ առաջ, ընդարձակ սրահի մը մէջ կը գտնուէի ուր 200 էն աւելի Ռուս ուսանողք և ուսանողուհիք կային, որոնց կը դասախօսէր երևելի Լաւրօֆ փռօֆէսօրը Ռուսերէն լեզուաւ, զորոնք յետոյ ինձ բացատրեց պարոն Փ. Վարդանեան ուսումնական երիտասարդը՝ որոյ համառօտութիւնն այս է «ի սկզբանէ ի վեր ազգաց մէջ թիւր կարծիք մը կար թէ յառաջադիմութիւն կարող են ընել այն ազգերը՝ որք տէրութիւն ունին, ...

. . . .

. . . .

Այդ ատենաբանին կարծիքներուն մէջ մեզ համար ամենակարեւորը սա էր թէ «ազգաց յառաջադիմութիւնը բնաւ տէրութիւն ունենալէ կախեալ չէ, այլ միայն ժողովրդէն և նորա աչխատութենէն» և այս կէտը նչանաւոր հեղինակներու գրուածներէն ապացոյցներ բերելով կատարելապէս հաստատեց և վերջացուց. ուստի չեմ կարծեր որ՝ պնդես ընթերցող, թէ «աղքատ ենք, մենք ինչ կրնանք ընել» ինքզինքդ կը խաբես, վասն զի եթէ համոզուիս որ դպրոցդ խեղճ է, և եթէ կամիս՝ թէ հարուստ ես և թէ կարող զմնոյք բարւոքելու։ Վասն զի ինչ խրատամբ տաժ չես վճարեր և կսես թէ «ազգը թող կրթէ զաւակս», չես գիտէր որ՝ տարեկան հարիւրաւոր ոսկիներ ծախսելով իր զաւկին կրթութեան համար Անգղիացին, Գաղղիացին, նոյն ազգը. չըսեր բնաւ թէ «տէրութիւնը թող կրթէ», եթէ Եւրոպայի այդ հզօր և հարուստ ազգերը ձրի չեն ուսուցաներ, դու ինչպէս կառաջարկես քու աղքատիկ ազգին ձրի ուսուցանել։ Մի միայն պարոք մ՚և խրատունք մ՚ունիս զաւկիդ կրթութեան համար՝ «վճարել», «պահանջել». . .

Կուզես ազգին յառաջադիմութիւնը՝—նախ գիտցիր որ պէտք ես կրթել նաև իգական սեռը՝ հաւասար առն, երկրորդ՝ նախապաչարումն ու յիմար կարծիքները ցրելով ընդունէ սա առաջարկութիւնը։

«Զօրաւոր ընկերութիւն մը կազմէ, խրկէ 20 տղայ Եւրոպիոյ երևելի քաղաքները, որք ատենն գիտութիւնները և լինին վարժապետ։ Ազգային պատմութիւնն ու լեզուն գիտցող համեստ 30 հատ օրիորդներ խրկէ որք՝ պատմարան ըլլան, արհեստներ ուսնին, մանկավարժ լինին, բժիշկ լինին, վարժուհի լինին և ազգին ծառայեն։ Եթէ այս վերջին կէտը քու խելքիդ դէմ է, սիրելի հայ, գիտցիր որ՝ կը սխալիս, վասն զի ազնուականներու իշխաններու աղջիկները՝ այլ մարդերէն աւելի բազմութեամբ կը յաճախեն և դասերը կը լսեն, կը լսեն և իրենց ըսածը լաւ մը իմանալու համար չորս հինգ օրուան հոտած դիակի մը, մարդու մը գլուխը կանցնին, թեւերնին կը սոթտեն, դանակը կառնեն. Ուրեմն այդ իշխանազունը եթէ տօգթօռուհի կըլլայ, միթէ հայուհին գոնէ վարժուհի չըլլար։

Քանի մը խօսք ալ ուրիշ նիւթի մը վրա. Աստ (ի Ցիւրիխ) կան ամէն ազգէ մանչ և աղջիկ ուսանողք. ամենէն չատը Ռուս աղջիկներ, չատերը աղքատ, որք՝ պաչտպաններու միջնորդութեամբ եկած են, ունին ընկերութիւններ աղքատ ուսանողաց և ուսանողուհեաց օգնելու նպատակաւ. ունին երկու գրադարան և մասնաւոր դահլիճ դասսելու, և իրենց ընկերականութեան վրա բաներ խօսելու։ Երջանիկ են աստ թէ տեղացի և թէ օտարազգի բնակիչները։

Իսկ Հայ կայ 18 հատ 3 ալ Հայուհի։ 16 հայերն ու օրիորդները, Ռուսիացի են, որոցմէ միայն ութը իրենց հաչուով եկած են, իսկ միւսները պաչտպաններ ունին. «չատ ապրին Ռուսաստանի Հայ հարուստները՝ որք հազարապատիկ օգտակար են ազգին քան մեր փարթամ Պօլսեցիները»։ Հայերէն մին մանաւորապէս Պ. Յարութիւն Աբէլեան Թիֆլիզցի, արդէն իւր առարկան «չիմի» աւարտած է, և այժմ տարեկան 6000 ֆրանքով նոյն առարկային դասը կը խօսի ուսանողաց, գիտութեան կատարելութեանը արդէն բաւական ծառայութիւններ ըրած է։ Մենք այժմ Ռուսաստանէն չատ մը Հայ աչակերտաց կսպասենք բայց չեմ գիտեր թէ մեր Տաճկաստանի ազգայինք ալ այսպիսի երազներ կը տեսնեն։

28 տարեկան և արդէն երեք զաւակներու մայր Ռուսուհի մը որ՝ խիստ հարուստ ալ է, իւր զաւակացը հետ հոս եկած է և բժչկութիւն կուսնի, նոյնպէս նաև իւր ամուսինը, այս կը յաւելում անոր համար որ մենք պէտք չէ մնանք այն յիմար կարծեաց մէջ թէ «գիտութիւնը ապրելու չափ ուսանելու է»։

(Մանզումէի էֆքեար). Գ. Դելփեան

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—«Մասիս» լրագրին գրում են Կարին (Էրզրում) քաղաքից որ այդտեղ քանի տարի է արհեստական դպրոց մի բացած է. «Ցիչեալ դպրոցը երթեւեկ տասնի չափ անտէրունչ հայ մանկունք մի միայն արհեստագիտութեան պարապելով, իրենց մայրենի լեզուին ուսումէն և կրօնական կրթութենէ զուրկ մնացած էին։ Այս բանը մեր բարեխնամ կուսակալ Սամիկ փաչսի ուչադրութենէն չի վրիպելով, յիչեալ աղքատիկ մանկանց հայերէն սովրեցնելու՝ ինչպէս նաև իրենց կրօնքին հիմունքն աւանդելու համար, ամսականը կառավարութեան կողմէն վճարելու պայմանաւ, յաջողակ հայ ուսուցիչ մ՚ընտրելու և իրեն ցուցնելու առաջարկութիւն ըրաւ վիճակիս առաջնորդ Գեր. Յարութիւն արքեպիսկոպոսին։

—Կ. Պօլսի «Ասիա» չաբաթաթերթի մէջ հետեւեալ ենք կարդում՝ «Նէօլոգոս» յոյն լրագիրը. իր ազգին պաչտօնէից օրինաւորապէս ընտրութեան դիւրութիւն մը տալու համար, մեր ազգային Սահմանադրութիւնը թարգմանել սկսած է։

—Լրագիրները հաղորդում են որ Ֆրանսիայի ազգային ժողովը փետրվարի 1-ի նիստում 539 ձայների բազմութեամբ 42-ի դէմ պարսաւանքի քուէ տուեց Լիօնի կարմիր յեղափոխականներին։

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մենք ստացանք Կ. Պօլսից նոր հրատարակվող հայոց „Ասիա" չաբաթաթերթի 16 համար։ Ուրախութեամբ կարդացինք 16-որդ համարում համակրական խօսքերը „Մչակին" ուղղած։ Լրագիրը հրատարակվում է կէս հայերէն, կէս թաւրքերէն լեզվով (հայոց տառերով)։ Խմբագիրը պ. Ցովակիմ Գ. Րէիսեանն է։—Մենք ողջունում ենք նորածին լրագրին և նմանապէս խոստանում ենք մեր թերթը ուղարկել նրան փոխադարձաբար։

* *

„Ասիա" լրագիրը պատմում է հետևեալը՝ „անցեալ կիւրակէ Վոսփորի գիւղերուն մէկուն մէջ, յոյն քահանայ մը մկրտութեան խորհուրդ կատարած ատեն, երեխայն գրկող դայեակին Հայումը կին ըլլալը տեսնելով, իսկոյն տղան անոր գրկէն կառնէ ու յոյն կնոջ մը կուտայ. դայեակը խուստակրօն քահանային այս անարգական նախատինքէն սրտմտեալ, անմիջապէս կը մեկնի։ Մեր ազգին համար Մովսէս մը պէտք է։ Մովսէս մը, գոնէ այն ատեն ուրիչներուն մեզի ըրածին պէս մենք ալ անոնց ընել սովրինք, եթէ տակաւին անտարբեր մնանք, չատ յունաց...քահանաներ. . . ."

* *

„Correspondance Scandinave" լրագրում գրած է թէ Ուպսալի համալսարանի ուսանողների թիւը ընդունվեցաւ և մի օրիորդ Բէտտի Պէտերսըն անունով. Նորան թոյլ կը տրվի և հարցաքննութիւն տալ, միայն թէ կառավարութիւնը հարկաւոր համարեց յիչել օրիորդին, որ ուսումը աւարտելուց յետոյ, նա կարող է ընդունված լինել այն արքունական պաչտօնները, որք Շվէդիայի օրէնքներով համարվում են մաչելի կանանց համար։

* *

Անրի Րօչֆօրը իր բանտի մէջ գրել է „Լիրբեր" (Les dépravés) վերնագրով րօմանը. Բայց նորան չեն թոյլ տալիս տպել իր վիպասանութիւնը „Rappel" լրագրում, որովհետև Ֆրանսիայի օրէնքի զօրութեամբ բանտարկվածը չէ կարող օրագրութեանը աչխատակցել։

* *

Նորերումս Ֆրանսիայի և Անգլիայի մէջ գտնված Լամանչ ծովի վերա մի սարսափելի փորձանք պատահեց. „Նորսֆլիտ" անունով նաւը որ գաղթականներ էր տանում և ուրիչ մի նաւ միմեանց սաստիկ զարկվեցան. Հարուած տալուց և „Նորսֆլիթին" սաստիկ վնասելուց յետոյ միւս նաւի կապիտանը փոխանակ օգնութիւն հասցնել վնասված նաւին, անհոգ կերպով հեռացաւ. Աւելի քան 290 հոգի ջրի ալիքների մէջ կոտորվեցան. Ասում են որ Անգլիական տէրութիւնը պիտի դատաստանական պրօցէս բացանէ այն նաւի կապիտանի դէմ, որ այդ սարսափելի փորձանքի պատճառ եղաւ։

* *

Քանի չաբաթ յառաջ Թիֆլիսու երկաթուղին բերում էր իւր կառքերի մինի մէջ, մի զոյգ հայազգի նորապսակ ամուսիններ Նոր-Նախիջևանից. Երբ հասել էին նոքա մեր քաղաքին մօտ վերջին կայարանին, տղամարդը թողում է մանկահասակ կընոջը իւրեան փոքր ինչ սպասել, մինչև նա քաղաքը կը գնայ որ և ետ իջեան վարձելու, չը մոռանալով իւր հետ վեր առնել կնոջ զարդերը և արծաթեղէնները, զգուչացնելով նորան, որ գողերի չատութեան պատճառաւ կարող էր կորցնել նա։

Գիչերային տասն և մին ժամից մինչև երրորդ ժամը խեղճ կինը սպասում է և սպասում է իւր ամուսնին, բայց նա չէ վերադառնում. Յուսահատուած կինը, դէպի քաղաքը գալով Մուչտէիդի այգին է ընկնում, այնտեղ պատահում է նա մի խումբ սրիկայ և անբարոյական գիչերաչրջիկների, որոց բռնաբարութիւններից ստիպուած խեղճ կինը ճիչ է բարձրացնում, վերա են հասնում այգիի պահապան զինուորները, և ազատում են նորան. Նոցա ձեռքով կինը յանձնվում է ոստիկանութեան կառավարութեանը, որը, քանի օր որոնելուց յետոյ, չը գտանելով նորա տղամարդին, կընոջը կրկին երկաթուղով իւր հօր տունը Նոր-Նախիջևան է յետ ուղարկում. Մի քանի օրից յետոյ փախստական երիտասարդին գտանում են Ալեքսանդրապօլու ճանապարհին, ասում են թէ յայտնուել է, որ պարոնը առաջուց ևս կին է ունեցել։

ԹԻՖԼԻԶԻ ՓՕՍՏԸ։

Ռուսաստան Արտասահման ամեն օր

ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ.	Քութայիս Դարբանդ և Երևանդաւառը։
ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ.	Բագու Գանջա. Շուչի. Շամախից
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ.	Քութայիս Երևան, Ախալցխա Դարբանդ։
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	. . . .
ՈՒՐԲԱԹ.	Քութայիս, Երևան Ախալցխա Ջաքաթալ, Նուխի։
ՇԱԲԱԹ	Բագու, Դարբանդ Գեանջա։

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԹԻՖԼԻԶԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ
(փետրվարի 14-ին)։

ՈՍԿԻՆ (պօլուիմպէրիալ)	6 ռ.	8 կ.
ԲԱՄԲԱԿԸ Երևանու	4 „	80 „
„ երկրորդ տեսակը . . .	4 „	60 „
„ Ամերիկայի սերմից .	6 „	80 „
ԲՈՒՐԴԸ Թուչի	8 „	50 „
„ „ երկրորդ տեսակը	8 „	— —
„ Թարեքեամի	4 „	90 „
ՇԱՔԱՐԸ Ռուս (Բրոցկու)	8 „	20 „
„ „ միւս տեսակը . .	8 „	10 „
„ գաղղիացու տրանցից.	5 „	75 „
մաքուր վճարած	8 „	90 „
ՇԱՔԱՐԱՒԱԶԸ Ռուս.	6 „	50 „
ՂԱՀՎԱ Լիվանի լաւը.	14 „	— —
ՂԱՀՎԱ Մօկօ, չատ լաւը . . .	15 „	60 „
„ Մարտինիկայի, ցածրը .	12 „	50 „
ԱԼԻՒՐԸ Երևանի առաջին տեսակը.	1 „	50 „
„ „ երկրորդ տեսակը.	1 „	45 „
ԱԼԻՒՐԸ Գեանջու հասարակ . .	1 „	60 „
„ Շորագեալու	1 „	60 „
ԳԱՐԻՆ Երևանի.	1 „	10 „
ՊՂՊԵՂԸ	11 „	50 „
ՇԻՐԲԱԽՏԻ ձէթ.	9 „	70 „
ՄՈՄ	12 „	40 „

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԵԱՆ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

ՓՈԽԱՆԱԿ. բարաթ պօլս. . . վճա. . . 6—80
„ „ Թաւրիզում վճա. . . 4—80
ՄԱՐՍԷԼ և փարիզ. 100 րուբլին աժէ 345½ ֆր.
ԼՕՆԴՕՆԻ վերա, (Օդէսայի կուրսը)
7 րուբլի 34 կոպէկը աժէ . . . 1 լիրա
ՄԱՐՍԷԼՈՒՄ բամբակի 50 քիլօ
(3 փութ 2 գրվ.) ծախվում է . . . 70 ֆրանկ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Վասպուրականի վանօրէից Լիմ և Կտուց սրբ. Անապատաց երկու գումարներ՝ որոնք որ գտնուում են ի Տըփխիս քաղաքիս Ջիլկլաչէն եկեղեցւոյ փողոցում կից Տէր Աստուածովի տան, վերանորոգութեան կարօտութիւն ունենալու համար յիչեալ Անապատաց վարդապետներ կծանուցանեն ում որ պիտոյէ քանի տարի իւրեան տան առանց վարձուց ինքն իւրեան փողով ի հիմանց վերանորոգել բարեհաճի։

ВЪ КАБИНЕТѢ

моемъ, находящемся на Вельяминовской улицѣ, противъ Англійскаго клуба, въ домѣ Кетхудова, составляются дѣловыя бумаги, какъ-то: прошенія, аппеляціи, кассаціи и проч. а также проекты всякаго рода нотаріальныхъ актовъ и обязательствъ.

Плата возможно умѣренная.

Петръ Антоновичъ Чарековъ.

Հ. ՄԿՐՏԻՉ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆՑԸ պատիւ է համարում յայտնել Թիֆլիսի յարգոյ հասարակութեան, որ նորերումս արտասահմանից ստացաւ „Երկաթեա կասսէք" որոց քաչերը հետևեալն են,—15 փութ. 21, 23½, 24, 36 և 41 փութանոց կամ արկղիկը, որոնք ունին երկու դուռ և բոլորովին ապահովուած են կրակից և կոտրելուց. Ցանկացողները գնել յիչեալ կասսէքը, կարող են դիմել Սիօնի փողոցում, պ. Օնանովի քարվանսարան № 52. Պէտք է ունեցած ի նկատի, որ գները չեն այնքան բարձր։

ՄՈՍԿՈՒԱՅՈՒՄ ի լոյս ելաւ „Փարոս" վերնագրով բանասիրական գիտելեաց խմբագրի Ստեփանեան, հրատարակեալ ի Զարմայրայ Մսերեանց, որի և բովանդակութիւնն է. 1 Ազդ.—2 Առ Մեծն Պետրոս (պատկերաւ).—3. „Նախաչաւիղ Քրիստոնէական գիտելեաց. աչխ. Ս. Մանդինեանց" (քննութիւն և դարձուած պատասխանւոյ առ Ս. Մանդինեանց.—Ս. Էջմիածնական, Արամեան, և Երուսաղէմատիպ օրացոյցներն 1873 ամի (քննութիւն).—5. Էջմիածնական տպարանի գործունէութիւնն.—6. Ռուսերէն „Нива" օրագիրն Վեհափառ Գէորգ Կաթողիկոսի վերայ.—7. Մրքատօ (պատկերաւ).—8. Կոպերնիկոս (պատկերաւ).—9. Մկրտիչ Բէգոյեանց.—10 Նորատիպ մատեանք։

Սոյն տետրակի գինն է 50 կոպ. արծ. հանդերձ առաքմամբ. Ստանալ ցանկացողքն կարող են դիմել առ հրատարակիչն.

Въ Москву, близь Меньшиковой башни, домъ Миловакова, Зармайру Мсеріанцъ.

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 14. Февраля 1873 г.

Տէրէթէլի և ընկ. (Նախկին Դուքէլիրի) տպարան

Խմբագիր—Հրատարակող Գրիգոր Արծրունի